

Dalia Ibelhauptaitė: orangutanų džiaugsmo pamokos

Žurnalas „Žmonės“, aut. Dalia Musteikytė
2009-09-18 14:10:18

Nuotraukos iš asmeninio albumo

Režisierė Dalia Ibelhauptaitė (42) vos spėjo mirkstelėti, kai maišelis su sausainiais atsidūrė panosėje išdygusio orangutano letenose. Šis skanėstus išpakavo ir pasidalijo su kita beždžione. Žymioji antropologė Birutė Marija Filomena Galdikas (63) šūktelėjo: „Nebandykite atsiimti!“ Borneo džiunglių tvarką ši pasaulinio garso orangutanų tyrinėtoja ir gamtosaugininkė išmano. Kitaip nei jos viešnia iš Lietuvos, per atostogas tolimame krašte „nupūtusi emocijų dulkes“ ir įspūdžius bei patyrimus godžiai gėrusi lyg kempinė.

Aplankyti Borneo salą, tiksliau - Indonezijai priklausančioje jos dalyje, Kalimantanano srityje, Birutės Galdikas prieš trisdešimt aštuonerius metus įkurtą orangutanų rehabilitacijos, globos ir stebėjimo centrą, Dalia Ibelhauptaitė ir jos vyras britų aktorius Dexteris Fletcheris (43) svajojo nuo tada, kai susidomėjo primatais, ėmė skaityti knygas apie šiuos nykstančius, genais žmonėms labai artimus gyvūnus. Ankstesnė kelionė į Uganda, kur stebėjo gorilas, tik padidino poros smalsumą ir susižavėjimą didžiosiomis beždžionėmis, jų „žmogišku“ elgesiu, reakcijomis. Paskaičiusi, kad lietuvių kilmės mokslininkė ne tik tyrinėja orangutanus, bet ir kovoja dėl jų išlikimo, režisierė pagalvojo: būtų įdomu susipažinti. Netrukus per „Lietuvos garbės“ apdovanojimus rengėjai greta jos pasodino ne ką kitą, o B. Galdikas! Garbioji viešnia tąsyk protėvių gimtinėje tebuvo tris dienas, turėjo gausybę reikalų, bet bendrą kalbą radusios moterys susitikdavo vakarais ir šnekėdavosi iki keturių valandų ryto. Kai Lietuvoje buvo įsteigtas Birutės Galdikas vardo labdaros ir paramos fondas, Dalia sulaukė pasiūlymo tapti jo garbės tarybos pirmininke. Dvejones, ar užteks kompetencijos eiti šias pareigas, išskleidė pokalbis telefonu su pačia mokslininke. Ši išgavo režisierės pažadą aplankyti ją Borneo ir savo akimis pamatyti, kaip žmonių prižiūrimi auga ir gyventi laisvėje mokosi be motinų globos likę orangutanų jaunikliai. Dalia tolimojoje saloje buvo ne šiaip turistė, o B. Galdikas ir gamtos draugė. Jai atsivėrė svetimų beveik nežengiamos erdvės, kur gyvena suaugę primatai. Ji pamatė visus orangutanų gyvenimo etapus nuo kūdikystės iki brandos. Mokslininkės įsteigtame globos ir rehabilitacijos centre gyvena 330 orangutanų, suskirstytų į kelias amžiaus

grupes.

Beždžioniukai - su sauskelnėmis

Pirmą viešnagės Borneo dieną Dalia ir Dexteris ant veidų užsidėjo specialias kaukes, kad gyvūnams neperduotų kokios bacilos, kurią galėjo pasigauti keliaudami iš vieno lėktuvo į kitą ar oro uostuose. „Juk mūsų ir jų ligos vienodos, - paaiškina. - Orangutaniukai greitai padėjo atsikratyti nereikalingo garderobo - su jais pabendravus, drabužių nebevertėjo skalbti ar taisyti, reikėjo tiesiog išmesti." Su kiekviena globotinių amžiaus grupe ji ir Dexteris praleido mažiausiai dieną - B. Galdikas parodydavo, kaip elgtis, ką dirbti, o vakarais su svečiais aptardavo jų patyrimus ir nuotykius. Mažiausiems, nuo trijų mėnesių iki metų, reikia globos ir šilumos lyg žmonių kūdikiams: „Juos nešioji, girdai pienu, supi, o vakarais guldai į lovytes - dėžes, kuriose įklota audinio, kad būtų minkščiau. Jie tuoj pat bando iš lovų lipti, baksnoja kaimynus, dūksta. Beždžioniukai dėvi sauskelnes, jas keiti, muilu plauni užpakalius.

Pas mažiausius Dexteris nedaug galėjo padėti - jie vyrų nelabai prisileidžia. Ta baimė - iš gamtos. Patinai atžalų gyvenime nedalyvauja, juos iki penkerių metų prižiūri tik motinos. Užtat su didžiausiais orangutanais dirba vyrai. Moterys jų nesuvaldytų." Iš kūdikių amžiaus išaugę beždžioniukai po keturis penkis apgyvendinami mediniuose nameliuose kiauromis sienomis. Miško proskynoje iš medžių, virvių ir senų padangų jiems įrengta didžiulė žaidimų aikštelė. Čia karstydami, supdami lavina įgūdžius, kurių prireiks, kai, sulaukę aštuonerių ir išmokę medžiuose sukti lizdus, ims gyventi laisvėje. „Su didesniais įdomu, matai, kokie jie gracingi, elegantiški, tikslūs. Nelabai gali suprasti, kaip jie skraido iš vieno medžio į kitą. Bet niekada nebūna taip, kad visos keturios jų galūnės pakibtų ore - visada viena kuria laikosi", - prisimena Dalia.

Mūšis dėl makaronų

Pas smalsiausius dvejų metų beždžioniukus režisierė nuėjo vilkėdama platų indišką sijoną, kuris tuoj pat patraukė dėmesį: vieni ant jo suposi, kiti - graužė, treči po juo slėpėsi, keli puolė pasislėpusius iš viršaus. Batų raišteliai traukia mielas didžiaakes raudonkailes padaužas lyg magnetas. Jei tik kas leistų, smagiai sugraužtų ir visą batą. Ne mažiau įdomu įsikibti prižiūrėtojams į plaukus ir gerai papurtyti. Ilgokų vešlių Dexterio garbanų po šių atostogų, anot jo žmonos, praretėjo bent perpus. Glaustyti, laižyti ir bučiuoti žmones mėgstantys orangutaniukai kartkartėmis žaisdami grybšteli globėjams dantimis - apskritimo formos mėlynės nuo Dalios rankų dar nebaigusios nykti. Tokių „burnyčių" pilna ir ant Dexterio kūno, o vienas beždžioniukas, su kuriuo aktorius ilgokai žaidė, netikėtai įsikibo į plaukus ir krimstelėjo lūpą. „Aštuonias valandas pažaidęs su šiais nepailstančiais padarėliais netenki jėgų

lyg po kelių treniruočių sporto salėje.

Jie sustoja tik tada, kai ėda, o tą daro penkis kartus per dieną", - pasakoja režisierė. Didžiąją orangutanų valgiaraščio dalį sudaro vaisiai. Vieną vakarą išgirdusi, jog prižiūrėtojas neatėjo į darbą, B. Galdikas pati vežė globotiniams ėdesio. Kompaniją jai palaikė Dalia: „Naktis, kanda visi prakeikti šliaužiantys ir skraidantys gyviai. Išlipu iš mašinos su keturiais maišais rambutanų vaisių, o čia laukia būrys alkanų orangutanų. Jie tiesia į mane letenas, kibina, kad jam, ne kaimynui, pirmiau vaisių duočiau. Bandžiau auklėti - skėliau anglišką monologą. Birutė klausydama krito iš juoko. Galiausiai, kai tapau nebeįdomi, jie sugebėjo atimti iš manęs maišą, o tada rambutanus dalijosi kaip kas nori." Didžiausias skanėstas orangutanams - greitai paruošiami makaronai, kuriuos žmonės prieš valgydami užpila verdančiu vandeniu. Gal ne tiek patys makaronai, kurių pakelius beždžionės mikliai lukštena, o į mažą maišelį supiltas kartu su jais parduodamas sojų padažas. Šis sūrus skystis džiuŋglėse - lyg juodieji ikrai civilizuotame pasaulyje. „Makaronų dalybos - tikra Sodoma ir Gomora. Orangutanai supuola, čiumpa po pakelį į kiekvieną leteną, koją, dar - burną. Tiek prisigrobė - nebepaeina, pameta", - juokiasi Dalia. Kartą vienoje stovykloje, namo prieangyje, susėdusiems gerti arbatos žmonėms kompaniją palaikė beždžionės - jos dievina saldintą kavą, arbatą, moka paimti puodelį, tuščią padeda į vietą.

Vietoje pagalvės - durų stakta

Trimečių stovykloje sekmadienis - pirties diena. Prižiūrėtojai globotinius iš specialios žarnos sušlapina vandeniu. „Tada reikia įpulti į namelį ir kuo greičiau juos išmuilinti nuo galvos iki kojų. Jie slysta, bėga. Išmuilini iki pusės, išsprūsta, lipa ant galvos ir patį prausėją putomis ištrina, tada ima vienas kitą laižyti, nes patinka muilo skonis. Laisvėje orangutanai maudosi po lietumi, paskui juos nulaižo mama. Prausimosi įgūdį reikia išsaugoti tol, kol jie bus paleisti į džiuŋgles", - pasakoja.

Kartą su Birute nuvykę į atokią stovyklą, kur gyvena tik jos ir prižiūrėtojų pažįstami, vardais šaukiami orangutanai, vakarėjant Dalia ir Dexteris sutriko: kur miegoti? Mokslininkė išsitiesė ant plikų medinių grindų, galvą padėjusi ant durų staktos. Kur dings - šalia prigulė ir svečiai. Tarp jų įsitaisė su prižiūrėtojais gyvenanti orangutanė Kristina. Ji, didžiąją dalį gyvenimo praleidusi viešnamyje, kur buvo laikoma vietoje šuns, katės ar kito namų gyvio, paleista į laisvę iš džiuŋglių vis grįždavo pas žmones. Apie ketvirtą valandą ryto išalkusi Kristina ėmė barškinti puodus, patikrino atvykėlių krepšius. Tarp Birutės daiktų radusi vadinamojo korektoriaus - specialaus dažo, kuriuo popieriuje baliname taisytinas teksto vietas, flakonėlį atsidarė, skystį išgėrė. Nubudusius žmones Kristina pasveikino plačia balta šypsena.

Kaip tenai nerealų!

Baigiantis kelionei Birutė svečius veždavosi ar plukdydavo į vis slaptesnius džiunglių kampelius, pas suaugusius orangutanus, kur žmonės patenka tik su specialiais leidimais. Kartą jie mišku, kur ne tik augalai, bet ir gyviai mums sunkiai suvokiamo dydžio (pavyzdžiui, trijų centimetrų ilgio skruzdėlės), nužingsniavo net dvidešimt šešis kilometrus. Pakeliui pilna nuodingųjų medžių ir gyvačių, upėse knibžda krokodilų. Dardėjimą Borneo šabakštynus įveikiančiu visureigiu Dalia lygina su buvimu kokteilių plakimo mašinoje, iš kurios išlipus sukasi galva ir medžiai atrodo šaknimis į viršų. Miegas džiunglėse, kur tamsiuoju laiku kyla begalinis triukšmas, sunkiai įmanomas. Jokio skanaus maisto, švarios vonios, litrai vabzdžių atbaidančių ir niežulį po jų įkandimų malšinančių tepalų („buvau lyg džiunglių „makdonalds“, nes mane kando visi, kas gali“), kilogramai nuo įvairių ligų saugančių medikamentų, ką jau kalbėti apie gautus skiepus... Šie dalykai, regis, atostogas turėtų paversti košmaru.

„Kelionė išties fiziškai sunki, bet kuo daugiau laiko prabėga, tuo labiau suvoki, kaip ten buvo *nerealų!* Tiek emocijų ir šviesos! Problemų, kurios čia kamuoja, nebelieka. Seniausioje Birutės įkurtoje stovykloje, pavadintoje didiesiems orangutanų tyrinėjimams įkvėpusio žymiojo mokslininko Louiso Leakey vardu, sutikome pirmą jos pažintą ir aprašytą orangutanę Akbarą. Jiedvi susitiko kaip moterys, kurias daug kas sieja, - pasakoja Dalia. - Borneo pamačiau Birutės darbo mastą ir svarbą. Kiek daug ji daro, kad suktųsi įprastas gamtos ratas! Išvydau, kaip naikinama natūrali orangutanų aplinka - džiunglės. Miškai deginami, jų vietoje sodinamos palmės, klesti iš jų gaunamo aliejaus biznesis. Kai pelnas - milijonai dolerių, kam rūpi nykstančios beždžionės? Birutė iškovojo joms šiek tiek erdvės - iš Indonezijos valdžios gavo plotą rezervatui. Bet to per mažą. Nebėra laisvo miško. Hektaras jo kainuoja penkis šimtus JAV dolerių. Kaip sako Birutė, nusipirksi, ir miškas oš per amžius. Todėl Dexteris sumanė Didžiojoje Britanijoje rengti labdaros akciją „Hektaras amžinybės - tik už 500 dolerių“. Galvojant apie ekologiją, nebūtina apsiriboti savo kiemu, parduotuvėse neimti polietileninių maišelių, o produktus dėti į „sietkutę“. Mąstykim ir apie pasaulį.“